

ASKERÎLERİN TOPLUMSAL HAYATTAKİ YERİ

FEHMİ YILMAZ*

İstanbul, dünya tarihinin en uzun yaşayan İmparatorluklarından Bizans ile Osmanlı'nın başkentliğini yapmış, birbirinden farklı pek çok sosyokültürel unsuru içinde barındırmış bir şehirdir. Başkent oluşu ve jeopolitik konumu sebebiyle merkezî otoriteyi pekiştirmek, şehri korumak ve sosyal düzeni sağlamak amacıyla, toplumun çoğunluğunu oluşturan siviller yanında, askerî zümre de şehirde önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu zümre zamanla mali, iktisadi ve siyasi sebeplere bağlı olumlu ya da olumsuz gelişmelerde rol oynamış ve İstanbul'un sosyal tarihinin önemli bir parçası olmuştur.

Osmanlı İstanbul'unda asker, kul statüsüne dayalı *kapıkulu askeri* deneni zümre demektir. *Kul sistemini* anlamadan bu askerî grubu, İstanbul tarihi çerçevesinde anlamlı kılmak veya gerçek yerine oturtmak mümkün gözükmemektedir. Kul sistemi, sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere insan yetiştiren Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biridir. Kul sisteminde gerekli olan ihtiyaç ilk dönemlerde savaş kölelerinden, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *devşirme* deneni Hristiyan halkın gençlerinden seçilmiştir. Bu sistemde kanun çerçevesinde farklı dil, din ve mezhep, örf ve âdete mensup Hristiyan halktan toplanan ve yaşları 8-20 arasında değişen *devşirme oğlanları*, İstanbul'a getirilir, vücut ve karakter itibarıyla en iyileri saray için seçilerek Galata ve İbrahim Paşa saraylarına, taşrada Edirne ve Manisa saraylarına eğitilmek üzere gönderilirdi. Kalanların çoğu yeniçeri olmak üzere Anadolu'da Türk köylülerin yanına verilir, küçük bir kısmı da padişah bahçelerinde hizmet için *bostancı* yapılırdı. Saraya ayrılmış olanlara *ıçoğlanı*, yeniçerilik için ayrılanlara *acemioğlanı* denirdi. Ayrıca daha ilk dönemlerden itibaren fethedilen yerlerde soylu ailelerin çocukları da bu amaçla seçilerek saraya gönderilirdi. Saraya ayrılan *ıçoğlanlar*, 2-7 yıl süresince bu saraylarda sıkı bir eğitim alır ve sonrasında *çıkma* denilen ikinci bir elemenden geçer, en uygunları seçilerek sarayda padişahın özel hayatının ve kişisel hizmetlerinin yapıldığı yer ve aynı zamanda

bir eğitim kurumu da olan *Enderun'da Büyük Oda* ve *Küçük Oda* deneni dairelerde göreve başlarlardı. Bunlar, zamanla ya Enderun'daki bir üst mevki olan *Yukarı Oda* deneni has, hazine, kiler ve seferli odalarına terfi ederler ya da *Birun* deneni saray dışındaki *kapıkulu süvari* bölüklerinden *sipahi oğlanları* ve *silahdarlar* bölüklerine dağıtılırlardı. Enderun'da buldukları süreçte sadece okuma yazma ve bedenî idmanlarla uğraşmaz, İslami eğitimden sonra, kendi özel yetenek ve eğilimlerine göre hat, inşa, siyakat, hesap öğrenerek bürokrasinin önemli unsuru olan kâtip sınıfına geçebilir, zamanla gösterdikleri başarı ve performansla bağlı olarak, İstanbul içinde veya dışında idari görevlere atanırlardı. Ayrıca dinî ilimlerde uzmanlaşanlar ilmiye sınıfına geçebilirdi. Odalarda birbirine *laladaş* diyen oğlanlar, saraydan çıkıncaya kadar bekâr olarak yaşarlardı.

Türk dilini, örf ve âdetlerini öğrenmek üzere 3-4 yıl Türk ailelerin yanına gönderilen acemioğlanlar, döndükten sonra acemi ocağında becerilerine göre 8-10 yıl eğitilir ve çalıştırılır, *kapıya çıkma* deneni imtihan sonrasında, saray dışındaki *ocak* deneni askerî sınıflarda asıl görevlerine başlarlardı. Bu sınıflar yeniçeri, bostancı, cebeci, topçu, top arabacı, ahır hademeleri, aşçılar, ehl-i hiref, terziler, çadır mehterleri, alem mehterleri, sipahi, kapıcılar, kapıcıbaşılar, müteferrikalar, çavuşlar, tersane neferleri, şikar halkı, çarşıgörmeler ve sakalardı. Anlatılan bütün bu gruplar çerçevesinde İstanbul için askerlerin sosyal yaşantıları denince yeniçeri örneği nispeten bir fikir verebilecek önemdedir. Bu tercih yersiz değildir, çünkü çok sayıda askerî grubun yer aldığı İstanbul'da bu grupları en iyi temsil edecek olan, şehirdeki tüm askerler içindeki oranı %30 ila %50 arasında değişen, diğerlerine göre haklarında en fazla bilgi sahibi olduğumuz bir asker grubu olan şüphesiz yeniçerilerdir.

Yeniçeriler, zamanla genişleyen kapıkulu ocakları teşkilatının, piyade güçlerinden oluşan en büyük ve nüfuzlu grubu hâline gelmiş, XVII. yüzyılın başlarından itibaren şehrin nüfusu içinde önemli yere sahip olmuştur. 1580'lere kadar çoğunluğu İstanbul'da bulunan yeniçerilerin düzenli talim ve askerî hiyerarşi içinde yaşama zorunluluğu, evlilik hayatlarının olmaması ve

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi

1- Kanunî Sultan Süleyman döneminde Yeniçeriler (Hünernâme)

benzeri sebeplerle zor bir mesleğe mensup oldukları şüphe götürmez. Buna karşılık Batılı devletlerle kıyaslandığında yüksek ve düzenli maaş, başarılarına göre yükselme imkânları, sakatlık ve emeklilik hakları, bölüklerin ortak yatırım ve gereksinim fonları konumundaki *orta sandığı* denen para vakıfları çevresinde bir dayanışma ortamı, yeniçeriliği cazip kılmıştır.

Yeniçerilerin XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar şehir içinde yaşam alanları odalar denen kışlaları idi. İstanbul'un fethinin hemen ardından Fatih Sultan Mehmed tarafından şimdiki Şehzadebaşı ve Aksaray semtinde iki kışla kompleksinin yapımına başlanmış, Şehzadebaşı'ndakinin inşası önce bitirildiği için buraya *Eski Odalar*, Aksaray'dakine de *Yeni Odalar* denmişti. İlk başlarda şehirden tecrit edilmeyen yeniçerilerin yaşadıkları *oda* denen koğuşlar, zamanla ortaya çıkan uygunsuzluklar ve zorunluluklar üzerine hem Eski hem de Yeni Odaların etrafına duvar çekilmiş, giriş çıkışlar belirli kapılardan yapılmaya başlanmıştı. 1509'daki "küçük kıyamet" olarak adlandırılan depremden sonra kışlalar, ahşap olarak yeniden inşa edilmiş, 1540'larda Şehzade Camii Külliyesi'ne yer açmak üzere çoğu yıkılmıştır. Bu nedenle yeniçerilerin büyük çoğunluğu Aksaray ile Horhor arasında yeni ve geniş bir kışla mahalline yerleştirilmişlerdir. Fatih döneminden Kanunî dönemine kadar Yeniçeri Ocağı'nın bölük sayısı artarak Fatih döneminde 101'e, Kanunî döneminde 165'e çıkmış, nihayet 196 olmuştur. Başlangıçta bölükler, 60-70 yeniçeriden

oluşurken sonraları bir bölükteki yeniçeri sayısı 100 kişi olmuştur.

Yeniçerilerin yaşamlarını devam ettirdikleri bu kışlalar, *turre saçak* denilen saçaklarla çevrelenmişti. Her kışlanın kendine ait bir avlusu ve ortasında bahçesi vardı. Bu avluya mermer söve ve kemerli, içinde nöbetçi odası olan bir ana kapıdan girilirdi. Kapının hemen yanında çamaşırhane, tuvaletler, kömürlük ve odunluk bulunmaktaydı. Avlunun içindeki bahçede havuz, çardak, asmalık ya da şadırvan gibi yapılar mevcuttu. Kışlanın ortasındaki Orta Cami'nin imam, hatip, müezzin gibi görevlileri yeniçerilerdendi. Bu cami, aynı zamanda yeniçerilerin huzursuzluklarını gösterdikleri veya isyan günlerinde merkez gibi kullandıkları bir meşveret mahalli durumundaydı.

Yeniçeri odaları, taş temel üzerine ahşap olarak iki, üç ya da dört katlı olup kapladığı alan büyüklüğü, bölüklerin asker sayısına göre belirlenmişti. İki katlı tipik bir yeniçeri odasında ilk katta *meydan* da denen orta sofa, mutfak, kiler, aşçı usta odası ve *kamara* ismi verilen karakullukçu odaları ve nefer koğuşları bulunmaktaydı. İkinci katta ise ortada bir *divanhane* ve yanında zabitan odası veya odabaşı odası ve diğer yanında sergi odası bulunmaktaydı. Ancak bu odaların sayısı ve dağılımı kışlalara göre farklılık göstermekteydi. Bazı kışlalarda bölüğün bütün zabitleri için vekilharç, müteveli, birinci eski, civelek odaları, namazgâh sofası gibi özel oda ve bölmeler olurdu.

2- Osmanlı askerî sınıfından bir grup (Hünernâme)

Kanunen evlenmeleri yasak olan muvazzaf yeniçeriler, XVII. yüzyılın başlarından itibaren evlenmeye başladılar ve bu sayı sonraki yıllarda giderek arttı. 1650'lerde yeniçerilerin yarıya yakını, suriçindeki çeşitli mahallelerde kendi evlerinde oturur hâle gelmişlerdi. Bu durum XVIII. yüzyılda surdışındaki semtlere de yayılarak devam etti. Ayrıca bekâr odaları ve yatılı kahvehaneler birçok yeniçerinin yaşadığı mekânlardı.

Ancak, yaşadıkları mekân neresi olursa olsun, her yeniçerinin mensup olduğu bölüklerin ve bir bütün olarak ocağın âdet hâline gelmiş törenlerinin yapıldığı, sancaklar ve kazan gibi sembolik eşyalarının bulunduğu en önemli mekânı, Yeni Odalar ve önündeki Etmeydanı idi. Her sabah etlerin mezbahadan bu meydana getirilerek *gülbank* çekildikten sonra bölüklere dağıtılma töreni, aslında sultan ile kapıkulları arasındaki nimet ve hizmet antlaşması mahiyetinde bir anlam

içermekteydi. Bu törenin yapılmaması yeniçerilerin memnuniyetsizliğinin önemli bir göstergesiydi; gösterecekleri siyasi tepkiye ve yapacakları eylemlere bu meydana toplanıp yemin ederek başlardı.

Ocağın sosyal, idari ve siyasal hayatında önemli rol oynayan bir diğer mekânı ise Süleymaniye Camii civarındaki *Ağakapısı* denen, idari işler yanında ocakla ilgili her türlü meselelerin görüşüldüğü Ağa Divanı'nın toplandığı Yeniçeri Ağası Konağı idi. Bu konak, geniş bir avlu etrafında yeniçeri ağasının ve diğer alt rütbelilerin çalışma makamları, büyük bir cami, zindan, çeşitli köşkler, çardaklar ve hizmet binaları ile acemi ve yeniçeri zanaatkârlarının hizmet ettiği imalathanelerden oluşmaktaydı. Köşklü denilen acemioğlanların hizmet ettiği ve yangın kulesi olarak kullanılan yüksek camlı köşk ile kış ayında sadrazamın ağırlandığı şehrin birçok bölgesinden görülebilen Tekeli Köşkü de bu yapı kompleksi içindeydi.

XIV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar geçen 200 yıllık süreçte yeniçerilik kurumu, sadece askerî fonksiyonların ifa edildiği ve kurumsallaşmasının tamamlandığı klasik dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu durum XVI. yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başlamış, kurumu oluşturan askerlerin sayıları artmaya, fonksiyonları değişmeye/çeşitlenmeye, askerlik mesleği dışındaki meslek dallarıyla ve ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Kısacası yeniçeriliğin 1826 yılında kaldırılmasına kadar geçen 250 yıl sürecince yeniçeriler sadece imparatorluk merkezinde değil, taşradaki toplum dokusunun her alanında faaliyet gösteren bir zümre hâline gelmişlerdir. Bu değişimin temel sebebi, yeniçerilerin sayıca artmasıdır. Bu artış ise, biri birini tetikleyen hariç ve dâhilî birkaç temel sebebe bağlı olarak gerçekleşmiştir, gerçekleşmek zorunda kalmıştır. Bunların en başında, Avrupa'da XVI. yüzyılın ortalarından başlayıp XVII. yüzyılda yerleşen ve yaygınlaşan ateşli

silah, yani o zamanki "tüfekte" donatılmış profesyonel piyade birliklerinin sayılarının önemli ölçüde artmasına paralel olarak, Osmanlı'nın yegâne silahlı piyade gücü olan yeniçeri sayılarının artırılmış olması gelir. XVI. yüzyılın ortalarına kadar sayıları 10.000 civarında olup tamamına yakını İstanbul'daki kışlalarında eğitim ve talimle meşgul olan yeniçerilerin sayısı, XVII. yüzyılda Batılı rakiplerindeki bu önemli ve tehlikeli değişmeye cevap verebilmek üzere, 4-6 misline kadar artırılmıştır. Zaten maaşları yüksek olan yeniçeri sayısındaki bu artış, kamuda giderlerin artmasına neden olmuştur. Mali açıdan bu olumsuz gelişme, para ayarındaki yapılan oynamalarla yaratılan enflasyon sayesinde maaşların nominal olarak aynı kalmasıyla halledilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifade ile satın alma gücü hissedilir ölçüde azalmıştır. Sonuç olarak bütçe açıkları sebebiyle maaşlarını vaktinde alma imkânlarını giderek kaybeden yeniçeriler, 1603-1703 yılları arasında tahta çıkan dokuz padişahın beşinin tahttan indirilmesine, ikisinin öldürülmesine, bir valide sultan ve üç şeyhülislamın katline neden olan isyanları gerçekleştirmişlerdir.

İşte bu nedenle, yani maaşlardaki reel kaybı telafi etmek amacıyla XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yeniçerilere askerlik dışında ticaret ve esnaflık sektörlerine girme imkânı tanınmış ve onlar da o zamana kadar kendilerine yasaklanmış olan bu imkânı, 1580'lerden itibaren yoğun şekilde kullanmaya başlamışlardır. Bu durum yeniçerilerin askerî alandaki performanslarını düşüren önemli faktörlerden biri olurken, askerî bir zümrenin esnaflık ve ticarete girmesinin de bu sektörlerde istikrarı sarsıcı ve bozucu etkileri görülmüştür. Ayrıca yeniçerilerin, iltizam alanına da yoğun şekilde girmeye başlamaları ve askerî zümrenin diğer mensupları ile birlikte XVII. yüzyılın ortalarında bu alanda hâkimiyeti ellerine geçirmeleri, mültezimler arası rekabeti azaltmış, sonuçta bütçe açıklarının artmasına sebep olacak düzeyde iltizam bedelleri düşmüş ve maliyedeki kriz daha da yoğunlaşmıştır. Yeniçerilerin sayıca artışı yanında hem bu ocaktan hem de diğer kapıkulu ocaklarından yaşlı ve emekli olmuşların sayısı da merkezî maliyeye önemli ölçüde yük getirmiştir. Bu nedenle tımarlar, yukarıda belirtilen teknolojik gelişmeler sonucu muharip sınıf olarak pek değeri kalmamış olan tımarlı süvarilerden alınarak, sayısı çok artmış olan yeniçerilerin yaşlı ve emekli olanlarına tahsis edilmeye başlanmıştır. Böyle bir uygulama ise savaş dönemleri dışında imparatorluğun iç güvenliğini sağlayan tımarlı sipahilerin saf dışı olmasına, dolayısıyla bu güvenlik azalması aynı dönemde Anadolu'da Celalî İsyânlarının

yoğunlaşmasına ve üretimde düşümlere sebep olmuştur. Bunlara ilaveten XVI. yüzyılın sonlarından itibaren dünyanın büyük bir bölümünün “küçük buzul çağı” denen soğuk ve kurak bir iklim dönemine girmesi ve bunun yaklaşık bir asır boyunca değişen yoğunlukta devam etmesi, özellikle Anadolu’yu etkilemiş, üretim ve güvenlik azaldığı için de insanlar güven içinde yaşamak amacıyla şehirlere göç etmişlerdir. İşte birbiriyle bağlantılı bu gelişmeler sonucu, yeniçeri ve diğer kapıkulu askerlerinin sayısında artış olmuş, gerekli asker ihtiyacı sadece devşirmelerle karşılanamayacağından, *kuloğlu* ve *kul karındaşları* denen asker çocuk ve yakınları yanında taşradan şehirlere ve İstanbul’a göç etmiş, özellikle maaşa bağlanmak isteyen Müslüman doğumlu gençler ocağa kaydedilmiş ve XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yeniçerilerin sosyal kompozisyonunun hızla değişmesine sebep olacak yol böylece açılmıştır.

Artık askerî zaruretlerin ötesinde, ocak, şehre göçen insanlar için bir ekmek kapısı durumuna gelmiştir. XVI. yüzyılda zaman zaman yeniçeri sayımı yapılarak indirimlere gidilmişse de 1730 İsyanı sonrasında devletin bu konuya yaklaşımı değişmiş, ocaktan maaş alma imkânı sağlayan “esâmî” zaman zaman satışa çıkarılmış ve kısmen iç borçlanmaya yarayan bir çeşit devlet tahviline dönüştürülmüştür. Böylece yeniçerilerin sayısı iyice artmıştır. Sayıları XV. yüzyıl sonlarında 10.000, XVI. yüzyıl ortalarında 13.000, 1609 yılında 38.000, 1670’te de 55.000 olan yeniçeriler, XVIII. yüzyılda 120.000 gibi oldukça yüksek bir sayıya ulaşmıştır. Fiilî olarak İstanbul’da görevli olan yeniçerilerin sayısı 20.000 civarındaydı. Ocağa alınanlar Türk, Arnavut, Kürt, Boşnak, Laz, çeşitli Kafkasyalılar, Rum, Ermeni, Slav ve Avrupalı Hristiyan kökenli mühtediler gibi çeşitli kavim, dil, din, mezhep kökenlerinden oluşmaktaydı. Ayrıca askerlikle ilgisi olmayan esâmî sahipleri yanında bir de maaş almayan ama Yeniçeri Ocağı’na ve kimliğine sığınmış bağlandıkları ortamın dayanışma ağından, iş ilişkilerinden, itibarından, bu çerçevede hem bir ekmek kapısı hem de eş dost çevresi edinme arayışlarına karşılık bulmuş ve yeri geldiğinde bilek gücünden yararlanan *yeniçeri taslakçısı* denen 150.000 kadar kişiden oluşan bir zümre mevcuttu.

XVII. yüzyıl ortalarından itibaren hem üretim hem de hizmet sektörlerinde faaliyette bulunan yeniçeriler giderek esnaflaşmış, başlangıçta bu duruma doğal olarak tepki veren sivil esnaf ve loncalar da zamanla askerî zümrenin nüfuzundan faydalanmak amacıyla kethüda, yiğitbaşı gibi yöneticileri bu gruptan seçerek yeniçerileşmişlerdir. XVIII. yüzyıl sonlarında İstanbul’daki

3- Sefere çıkan tüfek-endaz Yeniçeriler (Hünernâme)

1.000 civarında işyeri ve dükkân sahibi için kullanılan beşe, odabaşı, bölükbaşı ve çavuş gibi sıfatlardan hareketle dükkânların %40 kadarının yeniçeri veya bu zümreyle bağlantılı olması, yeniçerilerin İstanbul’un sosyal hayatı içindeki konumlarını göstermesi açısından önemlidir.

XVI. yüzyılın sonlarında İstanbul’da yayılan kahvehaneler yeniçerilerin kendilerine özgü sosyal ve kültürel dünyalarını yansıtan önemli mekânlar olmuştur. XVII. yüzyılda İstanbul’un tamamına hızlı bir şekilde yayılan kahvehanelerin bir kısmı *yeniçeri kahvehaneleri* diye adlandırılmış, neredeyse her bölük kendi kahvehanesini işletmiştir. İlgili bölüğün nişan ve sembolleriyle süslenen bu mekânlar, bolca kahve ve tütün tüketilerek siyasetin ve devlet dedikodusunun yapıldığı yerler olması yanında, önemli edebiyatçıların, özellikle

“Kul” mahlasıyla şiir yazar Âşık Ömer Gevherî ve Kâtibî gibi saz şairlerinin yetiştiği ve konak ve saraylar haricinde dinlendiği yerler olmuştur.

Yeniçerilerin Bektaşîliği

Bütün yeniçerilerin Bektaşî tarikatına mensup ve itikaden de Bektaşî oldukları zannedilmemelidir. Bu bağlantının ne zaman geliştiği tam olarak belli değilse de, XV. yüzyılın sonlarında hiç olmazsa söylentisinin olduğu, kaynaklardan anlaşılıyor. XVI. yüzyılın sonlarında ocağa Bektaşî Ocağı, zabıtlarına da Bektaşî ağaları diye hitap etmek olağan hâle gelmişti, ama aynı yüzyılın sonunda Yenikapı Mevlevîhanesi'ni yaptıran kişi Yeniçeri Ocağı'nın kâtibidir. Başka tarikatlara mensup daha birçok yeniçerinin olduğu bilinmektedir. Belki de XVII. yüzyılda bir yazarın söylediği gibi, ocağın Bektaşîliği, Hacı

Bektaş Veli'ye duyulan saygıdan ibarettir, itikadi bir tarafı yoktur, ama ocak içinde birtakım Bektaşî babalarının bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Bu renkli, hareketli zümrenin âdetleri ve yaşam tarzı, birçokları tarafından sefihane olarak yorumlansa da toplumun bir kısmını özendirilmiş, yeniçerilere ait argolar ve modalar şehrin sosyal hayatı ve kültürünü derinden etkilemiştir. XVIII. yüzyılın başında Batı icadı tulumba, önce teknolojik bir yenilik olarak itfaiyeciler tarafından ve yeniçeriler tarafından benimsenmiş, zamanla İstanbul'u saran kendine has ritüelleri, kahvehaneleri, şiirleri ile “tulumbacı” alt kültürünü yine bu sınıf inşa etmiştir. XVIII. yüzyıldaki Cezayir kesimi denen moda, bu kesimden çıkmış; kibar aile çocukları, bıçkın ve delikanlı tiplerin sokaklarda boy gösterdiği farklı değişik modelli giysileri ve vücutlarına boncuklarla süsleme âdetini taklit

4- Resmî kıyafetleri içinde Yeniçeriler (*Stato militare dell'impero Ottomano*)

etmişlerdir. Bu nedenledir ki askerî huzursuzlukların diğer tabakalardan taraftar bulmasında ve birer sosyal isyana dönüşmesinde bu sosyokültürel ve sosyoekonomik gelişmeler etkili olmuştur.

Yeniçeri Ocağı'nın 1446 Edirne Buçuktepe İsyanı'ndan sonra, siyasi ağırlığı sürekli olarak hissedilmiş, bu nedenle merkezî yönetim bir yandan bu zümreyi bir güç unsuru olarak kullanırken bir yandan da onu dizginlemek zorunda kalmıştır. Yeniçerilerin

İstanbul sokaklarına yayılan ilk büyük isyancı eylemi, Fatih Sultan Mehmed'in ölümüyle doğan boşlukta, 1481'de gerçekleşmiştir. XV-XVI. yüzyıldaki askerî ayaklanmalarda temel sebep, para değerindeki düşüşlerdir ve XVI. yüzyılın sonlarında peş peşe gelişen isyanları yeniçeriler değil, kapıkulu sipahileri çıkarmış, yeniçeriler bu isyanlara karışmamış ya da hükûmet tarafında yer almışlardır. Yeniçerilerin sosyal bir zümre mahiyeti kazanmaya başladıktan sonra gerçekleştirdiği ilk büyük isyan, 1622'de

5- Osmanlı askerî sınıfından karakullukçu usta ve karakullukçu (Brindesi)

II. Osman'ın tahttan indirilerek öldürüldüğü isyandır. Ocağın lağvedileceği söylentileriyle ayaklanan yeniçerilerle birlikte hareket edenler, sosyoekonomik olarak yeniçerilerle kaynaşmış olan belirli bir şehirli kesimdir. Şehir esnafının doğrudan katıldığı isyanlar dışında, potansiyel olarak bir gerginlik söz konusu olur, bunun üzerine isyancı elebaşları, dükkânlara el sürülmeyeceği konusunda esnafa vaatlerde bulunurlar ve kısa vadede rastgele çapulculuğu engellerler, esnafi

karşlarına almaktan çekinirlerdi. Örneğin, 1651 ve 1688'de yeniçeriler esnafi karşılarında bulunmuştur. 1632, 1648, 1655, 1687, 1703, 1730 yıllarındaki İstanbul'u birbirine katan isyanların her birinde değişik sosyal katmanlarla koalisyon ve gerginlik yaşanmıştır. En geniş koalisyon, 1703 Edirne Vakası'nda gerçekleştirilmiştir: Sevilmeyen Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve Edirne'de oturmaktan vazgeçemeyen sultana karşı, yeniçeriler, ulema ve İstanbul esnafi, çeşitli toplantı ve pazarlıklardan

6- Hristiyan çocukların devşirilmesi (Ârifî, Süleymânâme)

sonra, birlikte hareket etmeyi kararlaştırmış, bu kesimlerden binlerce insan İstanbul'dan Edirne'ye yürümüştür. Fakat padişahları tahttan indirip yöneticileri makamlarından ederek kellelerini götüren bu isyanlar, hiçbir köklü değişiklik getiremedikleri Osmanlı siyasi yapısı içinde yok olup gitmişlerdir.

XVII. yüzyıldan itibaren başlayıp zaman zaman gerginleşen ve XIX. yüzyılın başlarında patlama noktasına ulaşan devlet ve yeniçeriler arasındaki çatışma, kolaycılığa kaçacak biçimde bir reformcu-gerici söylemiyle açıklanamaz. XVIII. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde 1768-1774 arasında Rusya ile yapılan savaşı Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla neticelendiren ve savaştan yenilgiyle çıkan bir Osmanlı Devleti vardı. Savaş sürecinde olumsuzlukları gören merkezî idarenin bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve devletin gücünü yeniden tesis etmeye yönelik reformcu projeleri karşısında yeniçeriler, kendileriyle birlikte hareket etmek isteyen yukarıda belirtilen farklı zümrelerin çıkarlarını ve geleneklerini temsil eden, savunan bir güç olmuştur. Bu nedendir ki ocağın, reformların hakkıyla uygulanmasına izin vermeyeceğini gören II. Mahmud, 1826'da kendi tarafını tutan ulemanın teşvikiyle ve sancak-ı şerifin altına toplanan bir kısım İstanbul halkı ile eğitilmiş ve yeni silahlarla donatılan bazı birliklerin sayesinde yeniçeri kışlalarını topa tutmuş, ocağı resmen ortadan kaldırmış, şehirde ve çevresinde büyük bir temizlik yapmıştır. Bu durum yeniçerilerin tamamının ve onlara bağlı zümrelerin ortadan kaldırıldığı anlamına gelmemelidir. Kaçanlar dışında, başta üst rütbeliler olmak üzere yeniçerilerin çoğu yok edildi. Başta kahvehaneleri olmak üzere yeniçerilerin faaliyet gösterdikleri mekânlar ortadan kaldırılarak bu zümrenin birliktelik ve güç sağladıkları merkezleri de yok edildi. Fakat bu süreçte II. Mahmud, yeniçeri âşıklarını koruyarak saraya almış, korumuş ve böylece âşık edebiyatı saray ve konaklara girmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra oluşturulan yeni sistemde askerler İstanbul'un Üsküdar ve Avrupa yakalarında kurulan kışlalarında askere alma usulüyle bir araya gelen ve sadece askerlikle uğraşan bir zümre olmuştur. Açılan yeni ve modern askerî okullarda ve Avrupa'da eğitim alan subaylar ve aileleri sadece ordu için değil, Osmanlı ve İstanbul halkı için önemli yeni bir seçkinler sınıfını ve geleceğin kadrolarını oluşturmuşlardır.

Tablo 1- İstanbul'daki askerî gruplar ve bazı tarihlerdeki sayıları

Kapıkulu Askerleri	1480	1568	1609	1670
Yeniçeriler	10.000	12.789	37.627	53.849
Acemioğlanları	-	7.745	9.406	4.372
Bostancılar	-	-	-	5.003
Cebeciler	-	789	5.730	4.789
Topçular	100	1.204	1.552	2.793
Top arabacıları	-	678	684	432
Ahur hademeleri	800	4.341	4.322	3.633
Aşçılar	160	629	1.129	1.372
Ehl-i hiref	-	647	947	737
Terziler	200	369	319	212
Çadır mehterleri	200	620	871	1.078
Alem mehterleri	100	620	228	102
Sipahiler	3.000	11.044	20.869	14.070
Kapıcılar	400	-	2.451	2.146
Kapıcıbaşılar	4	-	-	83
Müteferrikalar	-	40	-	813
Çavuşlar	400	-	-	686
Tersane neferleri	-	-	2.364	1.003
Şikâr halkı	200	-	592	-
Çaşnigirler	20	-	-	21
Sakalar	-	25	-	30
Toplam	15.584	41.540	89.091	97.224

KAYNAKLAR

- Agoston, G., *Barut Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006.
- Genç, Mehmet, "İltizam", *DİA*, XXII, 154-158.
- İnalçık, Halil, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Ar. Ott.*, 1980, c. 6, s. 283-337.
- Kafadar, Cemal, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, yüksek lisans tezi, McGill Üniversitesi, 1981.
- Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, İstanbul 2009.
- Raymond, A., "Soldiers in Trade: The Case of Ottoman Cairo", *BRIJMES*, 1991, c. 81, sy. 1, s. 16-37.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinde Kapıkulu Ocakları*, II c., Ankara 1984.